HCSW
Historisch Centrum
Sociaal Werk

De sociale reportages van Jan Feith in de negentiende eeuw

Het voorzichtige humanisme van een gevierde journalist

Jan Feith (1874-1944) was aan het begin van de twintigste eeuw een bekende verslaggever. Hij schreef over misdaad, sport, reizen, landschapsbescherming, theater en – later – cinema. Ook schreef hij over mensen aan de zelfkant van de samenleving. Historicus Daniël Rewijk maakte een biografie over Feith. Prachtig vormgegeven en geïllustreerd. In de biografie 'Jan Feith, influencer in het interbellum' wijdt hij een uitvoerige paragraaf aan de sociale reportages van Feith. Niet alleen haalt hij de reportages uit de vergetelheid, maar hij plaatst ze ook in de context van de tijd en beschrijft de betekenis die de reportages hadden in het leven van Feith.

Jan Feith groeide op in een gegoede familie. Zijn vader – Pieter Rutger – was lid van de Hoge Raad en een geziene persoon in kringen van de rechtspraak. Pieter Rutger maakte met succes aanspraak op de adellijke titel jonkheer. Vanuit zijn familieachtergrond was het niet voor-de-hand-liggend dat Jan Feith zou gaan werken als verslaggever en nog minder dat hij zich zou bezighouden met de zelfkant van de samenleving. Maar wie de biografie in zijn geheel leest, snapt wel waarom Jan journalist werd: een ongebreidelde nieuwsgierigheid en drang naar avontuur bracht hem op dat pad. Eenmaal bij de krant,

het Algemeen Handelsblad in Amsterdam was hij als een vis in het water.

Rewijk plaatst de sociale reportages van Feith in een internationale trend waarin journalisten en schrijvers – al dan niet undercover – het leven van mensen in moeilijke omstandigheden, veelal diepe armoede, 'van binnenuit' beschrijven. In Nederland werd Feith voorgegaan door Bernard Canter, die voor De Telegraaf het bezitloos bestaan beproefde in zijn reportagereeks, 'Twee weken bedelaar'. En Rie Brusse die zich in het NRC richtte op het leven in de Rotterdamse achterbuurten. Bijvoorbeeld in 'Boefje', de klassieker uit 1903. Ook Jean-Louis Pisuisse en Max Blokzijl, collega's van Feith bij het Handelsblad, pasten goed in deze trend. Het duo werd wereldberoemd met reportages over het zwervend bestaan van straatmuzikanten. Internationaal pasten deze verhalen, volgens Rewijk, in een traditie van bijvoorbeeld Emile Zola in Frankrijk en Henry Mayhew in Engeland.

In 1905 bezocht Jan Feith 'de landkolonie' Groot Batelaar van het Leger des Heils. Hij schreef daarover een driedelig feuilleton onder de titel 'Bij de paria's'. Voor hedendaagse begrippen zijn de beschrijvingen van de bewoners van de kolonie karikaturaal en sensatiebelust. Rewijk citeert Feith: "Een revue van mislukten, verlorenen, omgekomenen en schipbreukelingen in de maatschappij. Een revue van drankzucht en ontucht en verdierlijking en misdaad (...) deze gruwelcollectie, zoo uitgestald, van wat er in vage klanken soms tot ons komt over het woelen en worstelen en rotten en crepeeren daar in steeg en krot en aan den berm van den afgelegen buitenweg."

Rewijk beschouwt deze clichématige beschrijving als een echo van de naturalistische beschrijving die Feith van huis uit meekreeg in de theaterstukken van Justus van Maurik. Daarin werden mensen in armoede afgeschilderd als clichématige typetjes. Feith is in zijn reflectie op armoede ook een kind van zijn tijd. In 1911 schrijft hij in 'Misdadige kinderen' over het werk rond jeugdige criminelen van Pro Juventute over een enkel hopeloos geval, "een onverbeterlijk Lombroso-klantje (...) een misvormd, schraal, verwaarloosd kereltje (...)".

Maar Rewijk wil het werk van Feith niet afdoen als alleen maar gedateerd en clichématig. Waar het vroeg negentiende-eeuwse

naturalisme nog uitgaat van de voorbeschikking en lotsbestemming van mensen in armoede, geldt dat volgens Feith alleen in uitzonderlijke gevallen. Goede lezing van Feiths reportages laten – volgens Rewijk – ook een eigen en voor die tijd moderne opvatting zien.

Rewijk beschrijft de sociale reportages van Feith als positivistisch humanisme: “Zorgzame begeleiding of behandeling van kinderen en gezinnen heeft zin; het saneren van volkswijken en bouwen van fatsoenlijke volkshuisvesting heeft zin; bemoeienis van maatschappelijke organisaties en individuele weldoeners en zorgverleners heeft zin en hervorming van politiek en rechtsstaat heeft zin. De wereld klopt en de menselijke wil is bepalend in Feiths journalistieke universum”.

Als voorbeeld voor dit positivistisch humanisme haalt Rewijk het verhaal van Rienus aan. In 1908 leert Feith Rienus kennen, kroeghouder op de Zeedijk, maar ook inbreker. Feith leent geld aan Rienus en geheel tegen zijn verwachting krijgt hij het geld later terug. Feith leert Rienus zo goed kennen dat hij niet meer kan terugvallen op clichés, maar zich werkelijk verdiept in de persoon Rienus, zijn jeugd, familieachtergrond en latere leven. Gaandeweg tekent Feith het leven van Rienus op in ‘Het verhaal van een dief’. Volgens Rewijk doet Feith niet veel om zijn sympathie voor Rienus te verbergen. Achter de delinquent gaat een fijngevoelige ziel schuil, die door zijn omgeving niet serieus wordt genomen en zich niet verder kan ontwikkelen.

Die persoonlijke verdieping leidt tot wat Rewijk ziet als een ‘sterk politiek’ karakter van ‘Het verhaal van een dief’. Feith beschrijft hoe Rienus in zijn leven door omstandigheden ‘gedwongen’ is tot misdaad. “Hij heeft geen thuis door de drankzucht, het geweld en bedrog van zijn vader, is niet in staat tot fysieke arbeid door een hartkwaal en een kreupel been en wordt in een legitieme onderneming – een eierhandeltje – bedrogen door zijn buurjongen.” Feith laat Rienus uitvoerig aan het woord over zijn ervaringen met justitie. Rienus verhaalt over diverse misstanden die hij meemaakte, zo ruïneerde een gevangenisarts zijn gezondheid door hem zorg te ontzeggen tijdens een tweejarige gevangenisstraf. ‘Het genootschap tot Zedelijke Steun aan Gevangenen’ scheept hem af met een schijntje en het rechtssysteem geeft hem geen eerlijke kans.

Met het voorbeeld van Rienus wilde Feith de gegoede burgerij, die hij van huis uit zo goed kent, “overtuigen van de misstanden in het rechtssysteem en de urgente noodzaak van hervormingen.” Door de nadruk te leggen op “de serieuze eerlijkheid, innerlijke beschaving en graad van ontwikkeling” van deze kleine crimineel bracht Feith Rienus dichterbij de gegoede burgerij. Met succes. Het verhaal over Rienus maakte veel los in het verzuilde politieke landschap van de vroege negentiende eeuw. Ook onder liberalen wordt het leven van Rienus becommentarieerd.

Het verhaal van Rienus verscheen enkele maanden na het overlijden van zijn vader, Pieter Rutger Feith. Pieter Rutger heeft zich er dus niet over kunnen uitlaten. Inmiddels maakt de broer van Jan, Rhijnvis Feith, een belangrijke stap in zijn carrière. Hij wordt juist benoemd tot raadsheer bij het Gerechtshof van Den Haag. Rewijk veronderstelt dat Rienus in de familiekring en zeker bij Rhijnvis niet zo populair was als onder de lezers van het Algemeen Handelsblad. Kennelijk nam Jan het risico om met Rienus zijn familie tegen zich in het harnas te jagen. Jammer genoeg is over deze vermeende onenigheid weinig bekend.

De sociale reportages waren maar een klein onderdeel van de (journalistieke) loopbaan van Jan Feith. Feith had vele gezichten. In zijn jonge jaren was hij een verdienstelijk sportman, met name op de wielerbaan. Daarna schreef hij romans en toneelstukken. Hij was acteur en zette zich in zijn latere leven actief in voor poppenkast en cinema. Hij was medevormgever van de ANWB en nam plaats in verschillende besturen van sportbonden. Gaandeweg ontwikkelde hij zich tot een publiek figuur. Feith trad vaak op als presentator en gespreksleider. Van de eerste missverkiezing in 1929 tot een groots PEN-congres in 1931 met 300 couverts, waar naast talloze schrijvers ook minister-president Ruys de Beerenbrouck aanschoof. Zijn leven is dan ook een aaneenrijging van *namedropping* en anekdotes. Met een uitermate vermakelijke en onderhoudende biografie tot gevolg.

Het is prijzenswaardig dat de biograaf, Daniël Rewijk, in al deze vrolijke glorie aandacht besteed aan de sociale kant van Feith. Zorgvuldig beschrijft hij hoe jonkheer Jan Feith zijn afkomst trouw bleef én

zich tegelijkertijd voorzichtig uitsprak tegen het sociaal onrecht dat hij om zich heen zag. De biografie geeft kleur aan een (internationale) negentiende-eeuwse trend om armoede een gezicht te geven.

‘Jan Feith, influencer in het interbellum’

Daniel Rewijk

Uitgeverij Noordboek

Klik hier voor meer informatie over het boek

Peter Rensen, kwartiermaker HCSW